

**Формування та організація діяльності райархівів у 30-і роки ХХ ст.
(на прикладі Дунаєвецького району)**

В. Прокопчук. Формування та організація діяльності райархівів у 30-і роки ХХ ст. (на прикладі Дунаєвецького району). У статті аналізуються причини появи в системі архівних установ Української РСР такої структурної одиниці як районний архів.

Показано поетапний рух громадської думки від посилення організаторської ролі виконкомів районних рад у справі впорядкування архівів місцевих підприємств, колгоспів, установ і організацій до необхідності створення в рамках райвиконкомів спеціального підрозділу, який би здійснював координацію архівної діяльності і централізацію документального масиву, а надалі – прийняття рішення ВУЦВК про створення райархівів.

Встановлено, що вже 1932 року на території нинішньої Хмельницької області з'явилося перших шість райархівів, у тому числі й Дунаєвецький, і на кінець 1937 року процес їх створення завершився. На підставі низки нормативних актів, зокрема ухвали секретаріату ВУЦВК від 10 листопада 1931 року «Про перетворення архівосховищ райвиконкомів в райархіви», «Основних вказівок Центрального архівного управління щодо роботи районних та міських архівів» та ін., відбувалося їх становлення й розвиток у довоєнний період.

Доведено, що на території нинішнього Дунаєвецького району в 30-і роки діяло три архівних установи – Дунаєвецький райархів (1932 р.), Смотрицький (1934 р.), Миньковецький (1935 р.), процес їх становлення постійно ускладнювався матеріально-фінансовими труднощами, відсутністю відповідних приміщень та професійно підготовлених кадрів, частими адміністративними перепідпорядкуваннями. Однак напередодні Другої світової війни, як і інші райархіви, вони пройшли стадію становлення й забезпечували державне управління архівами місцевих установ, організацій й централізацію архівної справи.

Ключові слова: ВУЦВК, Дунаєвецький район, районний архів, централізація, документи, фонд, справа.

В. Прокопчук. Формирование и организация деятельности райархивов в 30-х годах ХХ ст. (на примере Дунаевецкого района). В статье анализируются причины появления в системе архивных учреждений Украинской ССР такой структурной единицы как районный архив.

Показано поэтапное движение общественного мнения от усиления организаторской роли исполкомов районных советов в деле упорядочения архивов местных предприятий, колхозов, учреждений и организаций к необходимости создания в райисполкомах специального подразделения, которое бы осуществляло координацию архивной деятельности и централизацию документального массива, а в дальнейшем – принятия решения ВУЦИК о создании райархивов.

Установлено, что уже в 1932 году на территории нынешней Хмельницкой области появились первые шесть райархивов, в том числе и Дунаевецкий, и на конец 1937 года процесс их создания завершился. На основании ряда нормативных актов, в частности постановления секретариата ВУЦИК от 10 ноября 1931 года «О преобразовании архивохранилищ райисполкомов в райархивы», «Основных указаний Центрального

архивного управління по роботі районних і городських архівів» і др., походило їх становлення і розвиток в довоєнний період.

Доказано, що на території нинішнього Дунаєвського району в тридцятье роки діяло три архівних установи - Дунаєвський райархів (1932 р.), Смотрицький (1934 р.), Миньковецький (1935 р.), процес їх становлення постійно ускладнювався матеріально-фінансовими труднощами, відсутністю відповідних приміщень і професійно підготовлених кадрів, частими адміністративними переподпоринами. Однак напередодні Другої світової війни, як і інші райархіви, вони пройшли стадію становлення і забезпечували державне управління архівами місцевих установ, організацій і централізацію архівної справи.

Ключеві слова: ВУЦІК, Дунаєвський район, районний архів, централізація, документи, фонд, справа.

Питання створення і розвитку районних архівних установ, зокрема на території Хмельницької області, ще не знайшло наукового аналізу й висвітлення. Мета цієї статті полягає у розкритті передумов їх виникнення, формування й розгортання діяльності на прикладі Дунаєвського району Хмельниччини.

30-і роки минулого століття стали переломним етапом на шляху утвердження нового соціального ладу та більшовицької влади. Насильницька колективізація – усуспільнення землі, великої рогатої худоби, коней, реманенту – викликала закономірний опір селянства. Держава вдалася до фізичних репресій та голодомору – геноциду як засобу покарання непокірних українців. Посилились репресії і проти політичних опонентів дійсних та потенційних. Зникали одні – з'являлись нові установи, організації. У цих умовах посилювався документообіг, у документах, матеріалах, періодиці фіксувались факти тогочасного життя. Все це потребувало дальшої розвитку архівної справи, особливо у її низовій ланці.

17 листопада 1930 року Центральне архівне управління СРСР своїм розпорядженням «Про облік, концентрацію та охорону архівів колгоспів та їх районних об'єднань» зажадало від республіканських архівних управлінь з огляду на політичне і наукове значення архівних матеріалів про колгоспний рух:

- негайно взяти на облік архіви всіх колгоспів та їх районних об'єднань;

- вжити енергійних заходів для охорони документів колгоспів;
- у колгоспах виділити посадову особу, відповідальну за збереження і стан архіву;
- протягом 1931 року провести концентрацію в архівосховищах архівних органів завершених діловодних матеріалів колгоспів та їх районних об'єднань за період по 1 жовтня 1927 року включно.¹

5 березня 1931 року Центральне архівне управління УСРР своїм директивним листом конкретизувало поставлені завдання, зажадавши взяти на картковий облік архіви колгоспів і радгоспів, обслідувати їх стан, найширше популяризувати значення архівів колгоспів і радгоспів для вивчення процесу колгоспного будівництва. Ставилося завдання «підтримати і використати виявлену колгоспниками зацікавленість архівною справою, спрямувавши її в певне річище конкретної участі колгоспників в архівній роботі в спосіб залучення їх до лав архівних кореспондентів, доручень наглядати за правильним зберіганням архіву колгоспу, організації гуртків сприяння архівній справі».²

Ці вимоги були доведені і до районної ланки – райвиконкомів, райземуправлінь, до колгоспів і об'єктивно спонукали до поліпшення архівної справи на місцях.

У Дунаєвецькому районі процес формування колективних сільськогосподарських виробництв почався досить рано. Вже в червні 1921 року була створена землеробська артіль «Нарсвязь» на чолі з А. Вільдановим, яка об'єднала 49 членів.

У червні того ж року губернське земельне управління зареєструвало статут Рудогірчинянської сільськогосподарської артілі «1 Травня». 1927 року вона налічувала 70 осіб, 48 дес. землі, мала 3 однолемішних плуги, 6 залізних борін, 1 сівалку, коток, кінну молотарку, жатку, 2 віялки, а ще – 4 коней, 9 голів ВРХ, 7 овець, 5 свиней, 100 курей, 4 дес. саду.

13 березня 1922 року сільськогосподарське кредитно-кооперативне товариство «Молот» створено в Слобідці Балинській, а 23 березня –

товариство «Сільгосподар» у Балині. 1924 року воно поширило свою діяльність на сусідні села Балинівку, Залісці, відкрило крамницю з продажу промтоварів, кузню. Так зароджувались перші колективні господарства.³

На 10 червня 1932 року стан колективізації на території двох сусідніх районів, до яких входила переважна більшість населених пунктів нинішнього Дунаєвецького району, мав такий вигляд:⁴

№ п/п	Райони	Колгоспів	Господарств		Орної землі – га	
			всього	усуспільнено	у селян	у колгоспах
1.	Дунаєвецький	32	9803	6493	30543	20148
2.	Смотрицький	66	16415	8238	45360	23725
	Разом	98	26218	14731	75903	43873

У таблиці відсутні дані про стан колективізації в населених пунктах, що входили до Миньковецького району, оскільки під час укрупнення районів у відповідності з постановою ВУЦВК від 3 лютого 1931 року він попав у число 119 ліквідованих і більшість сіл його були приєднані до Новоушицького району.

У 30-ті роки процес формування колективних господарств подолав екватор і під неймовірним тиском держави йшов до логічного завершення. Успіхи й проблеми колгоспного будівництва фіксували поточні діловодні матеріали – протоколи зборів, засідань правлінь, звернення громадян, бухгалтерська документація, тощо, і, можливо, завдяки наполегливості архівістів 30-х років збереглися до наших днів, склавши джерельну базу історії колгоспного будівництва. Все це вимагало посилення ролі районної архівної ланки.

Тому центральні органи архівного управління не раз ініціювали перед вищими органами влади прийняття директивних документів щодо підвищення відповідальності райвиконкомів за збереження архівної спадщини. У листі від 17 липня 1931 року, підписаному секретарем ВУЦВК М. Василенком, констатувалося, що «районові виконавчі комітети не

приділяють цій (архівній. – В.П.) роботі достатньої уваги..., ніякого впливу на постановку архівної справи в підурядних їм сільських радах та інших державних і громадських установах і організаціях не мають». Секретаріат Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету пропонував «усунути надалі зазначені вище ненормальні явища і забезпечити своєчасне і повне виконання всіх законних вимог Укрцентрархіву та місцевих архівних управлінь».⁵

Не сприяла поліпшенню архівної справи ліквідація округ. У звіті про роботу Кам'янець-Подільського державного історичного архіву за 1931 рік зазначалося, що адміністративна реформа 1930 року не стимулювала наближення архустанов до районів, до мас, до посилення наукової роботи, бо архівустанови опинилися «без належної опори в районі».⁶

Усвідомлюючи це, секретаріат ВУЦВК 10 листопада 1931 року прийняв ухвалу «Про перетворення архівосховищ райвиконкомів в райархіви», зобов'язав райвиконкоми виділити особу, відповідальну за райархів, на 1932 рік передбачити кошти на організацію райархіву і загальне керівництво архівною справою в районі покласти на одного з членів президії райвиконкому.⁷ Це якраз був саме той нормативний документ, на основі якого почали формуватися районні архіви.

З утворенням 1932 року областей (населені пункти нинішньої Хмельниччини ввійшли до Вінницької області) з'явилися обласні архівні управління при облвиконкомах і на них було покладено безпосереднє керівництво районними та міськими архівами. Дунаєвецький та Смотрицький райархіви для здачі архівних документів були прикріплені до Кам'янець-Подільського державного історичного архіву.⁸

1932 року були створені перші міські та районні архівні установи, у тому числі і Дунаєвецький райархів. В анкеті, доданій до звіту про роботу установи в I півріччі 1936 року, завідувач С.Й. Пущицький на питання «2. Умови робітника районного архіву» повідомив: «Райархів існує з 1932 року, а робітника по архівній справі постійно не було тому, що розмір місячної

зарплати мізерний, всього 140 крб. на місяць і без всяких роз'їздних...».⁹ Однак у виявлених документах, зокрема «Акті перевірки 20–22 серпня 1937 року Дунаєвецького райархіву» інспектором Кам'янець-Подільського окружного управління М.І. Волошком є інша дата: «Дунаєвецький райархів організовано в 1934 році».¹⁰ Акт підписав той же С.Й. Пущицький та секретар райвиконкому Ільницький. Інших документальних підтверджень дати створення райархіву (рішення райвиконкому, скажімо) поки не знайдено. Можна припустити, що рішення про створення райархіву було прийнято у відповідь на директивні документи того ж таки 1932 року, а більш-менш помітну діяльність установа розгорнула 1934-го.

Слід зауважити, що самі архівісти недостатньо попрацювали над встановленням точної дати заснування райдержархівів. У ювілейному виданні «Архівні установи Хмельниччини» (2012 р.)¹¹ дано основну статистику щодо діяльності 20 архівних відділів райдержадміністрацій, 5 архівних відділів міських рад, 24 трудових архівів районних та міських рад, в яких на грудень 2012 року було сконцентровано у 2816 фондах майже 285 тис. справ.¹²

Наведені дати засвідчують, що перші 6 райархіви з'явилися 1932 року у Віньковецькому, Дунаєвецькому, Кам'янець-Подільському, Шепетівському, Летичівському і Ярмолинецькому районах, 1935 року – 7 райархівів, 1936 – 2, 1937 – 3. З датою виникнення Славутського райархіву (1930 рік) погодитися важко, оскільки рішення про створення райархівів секретаріат ВУЦВК прийняв лише 10 листопада 1931 року. У багатьох випадках датування не точне, скажімо, приблизне. Це стосується в першу чергу, Волочиського та Ізяславського архівів, які позначили своє заснування серединою 30-х років.¹³

Не відомо, хто очолював Дунаєвецький райархів, кадри якого так часто мінялися. Знаємо, що стан справ почав поліпшуватися, коли 7 січня 1936 року його завідувачем став Станіслав Йосипович Пущицький, українець, 1907 року народження, безпартійний, член спілки райдержустанов з 1923

року. Можливо й він певний час виконував обов'язки архіваріуса, оскільки в окремій довідці про завідуючого районним архівом, підписаний секретарем Дунаєвецького райвиконкому, вказано, що С.Й. Пущицький «по архівній справі працює 4 роки».¹⁴

У своїй роботі на перших порах завідувачі райархівами керувалися «Основними вказівками Центрального архівного управління щодо роботи районних та міських архівів», які вимагали:

- по-перше, основним завданням вважати «обслідно-інструкторську роботу», домогтися, щоби в усіх установах, на підприємствах та в організаціях «архівні матеріали зберігалися точно згідно з правилами та інструкціями», були впорядковані – підшиті в обгортки, мали опис, надійно зберігалися;
- по-друге – концентрувати архівні матеріали ліквідованих установ і ті, для яких минув термін зберігання на місцях, у добре обладнаних архівосховищах, достатніх площею, світлих, сухих, ізольованих максимально від інших приміщень, забезпечених протипожежними засобами, устаткованих стелажми.¹⁵

Постановою президії ВУЦВК у квітні 1933 року були встановлені штати таких архівів – одна посада архівіста.¹⁶

З прийняттям цих та інших розпорядчих документів справа створення і діяльності райархівів не тільки набувала чіткості, а й державної ваги.

6 листопада 1932 року, напередодні 15-ої річниці жовтневих подій у Петрограді, Вінницьке обласне архівне управління відмітило працю кращих архівістів і, навіть, преміювало директора Проскурівського державного історичного архіву Крицевецького (100 крб.), завідуючих Могилів-Подільським райархівом Спектора (50 крб.), Городоцьким Кучереви й Антонінського Боярчука (по 25 крб. кожному).¹⁷

1934 року вже діяв і Смотрицький райархів, з листопада його очолював Лернер, 1888 року народження, безпартійний, член спілки працівників держустанов, з «освітою нижчою». Під архів було виділено підвальне

приміщення – 35 квадратних метрів, без електроосвітлення, обладнане стелажми – 22 погонних метри.¹⁸

4 травня 1935 року ЦВК УСРР ухвалив на території прикордонної частини Вінницької області утворити Кам'янець-Подільську, Проскурівську, Шепетівську округи. Таким чином обласний державний історичний, міські та районні архіви підпорядковувались як обласному, так і окружним архівним управлінням, що посилювало взаємодію, контроль і методичну допомогу низовій ланці.

Того ж 1935 року в прикордонній зоні було закрито низку навчальних закладів, у тому числі й Кам'янець-Подільський державний педінститут. Ліквідовувався його архів та бібліотека. Ще 1939 року в приміщенні історичного архіву лежали без опису, актів прийому – здачі десь біля 8 тис. книг колишнього педінституту, і начальник УНКВС по Кам'янець-Подільській області Михайлов звертався до вищих органів управління з питанням: «Як з ними бути?».¹⁹

2 лютого 1935 року постановою ЦВК УСРР був відновлений Миньковецький район, почалося формування райархіву. З березня 1936 року його очолював Леонід Олександрович Карандашов, 1896 року народження, росіянин, з селян, освіта домашня, за професією – «лісовод».²⁰ У плані роботи на I півріччя 1936 року намічалось до 1 серпня сконцентрувати всі архівні справи, добившись від президії Миньковецького РВК відводу під архів обладнаного приміщення.²¹

Того ж року Л.О. Карандашов відбув курси архівістів у Вінниці. А 17 жовтня райвиконком виділив кімнату на другому поверсі, яку дошками перегородили на кабінет та архівосховище. Наприкінці 1936 року розпочалося упорядкування справ.²²

Діяв і смотрицький райархів, 5 вересня 1936 року його очолила Ф.Ф. Писаревська. На той час було сформовано 120 фондів (904 одиниці зберігання). Окрім того в архіві було 83 примірники епархіальних видань:

- «Подольских епархиальных ведомостей» – 67 пр.;
- «Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета» – 2 пр.²³

Робота районних архівів Вінницької області 1936 року бажала кращого. Тому в листі Вінницького архівного управління до відновлених в прикордонні окружних архівних органів ставилося завдання невідкладно «приступити до налагодження роботи міських і районних архівів та архівів дієвих окружних, міських, районних і сільських установ, підприємств та організацій».²⁴

У відповідь вже в I півріччі 1936 року Кам'янець-Подільський окрархів здійснив перевірку архівної справи в Дунаєвецькому районі і виявив суттєві недоліки. Архів знаходився в приміщенні без віконних решіток, темному, брудному, вологому, стіни були обвалені, стеля під час дощу протікала, відсутнє будь-яке опалення та засоби протипожежної безпеки. Двері по закінченні роботи не опечатувалися.

У багатьох установах та організаціях не було, або не вистачало, стелажів і документи зберігалися на підлозі, на шафах. У Дунаєвецькій МТС та суконній фабриці документи пошкодили миші. У деяких колгоспах і сільрадах вони знаходилися понад 8 років, вчасно не передавалися до райархіву. За наслідками перевірки лист із конкретними пропозиціями, підписаний секретарем Кам'янець-Подільського окрвиконкому Г. Волковим та інспектором окрарху Т. Кучером, був направлений для реагування Дунаєвецькому райвиконкому.²⁵

На цей час у райархіві було впорядковано лише 1220 одиниць зберігання. Не вистачало стелажів. С.Й. Пущицький почав розбирати справи, які тулилися по кутках кімнати.²⁶

Окружне архівне управління довело райархівам на 1936 рік напружений план як обслідування підвідомчих архівів, інструктажу, так і концентрації документів в районних архівосховищах й передачі їх до державного історичного архіву.²⁷

I. Обслідування архівів підвідомчих установ, підприємств і організаційта

інструктажу

№ п/п	Райони	районних установ та організацій	сілярд	заводів і фабрик	колгоспів	радгоспів	МТС	Разом
1.	Дунаєвецький	12	5	2	24	1	–	44
2.	Смотрицький	13	16	1	27	1	1	59
3.	Миньковецький	12	14	–	23	–	1	50
	Всього	37	35	3	74	2	2	153

II. Концентрації архівних матеріалів в районних архівосховищах і передачі до державного історичного архіву в м. Кам'янці-Подільському (кількість справ)

№ п/п	Райони	з установ та організацій	підприємств районного значення	з колгоспів	радгоспів	МТС	Всього	Передача до ДІА
1.	Дунаєвецький	1430	143	880	150	54	2657	600
2.	Смотрицький	1440	144	880	150	108	2722	625
3.	Миньковецький	1430	143	880	–	54	2507	600
	Всього	4300	430	2640	300	216	7886	1825

Планові показники були явно завищені. І якщо врахувати, що в самому Дунаєвецькому райархіві був непочатий край роботи із зведеними справами, його виконання С.Й. Пущицькому було не під силу. За перше півріччя 1936 року він зумів розкласти 85 відсотків справ, для решти на вистачило стелажів.²⁸ Зокрема були впорядковані фонди суду земельної комісії, райземвідділу, військово-облікового сектору. План концентрації документів підвідомчих архівів виконаний лише на 5,6 відсотка (із 2657 справ прийнято лише один фонд – 141 справу). На цей час в архіві було 42 фонди, 552 одиниці зберігання, розібрано і описано лише 2 фонди.²⁹ Із плану 268 обслідувано лише 10 архівів, у тому числі 3 архіви районних організацій, 4 – колгоспних, по одному – підприємств, МТС, сілярд.³⁰

Дещо поліпшилося виконання плану в III кварталі: обслідувано ще 21 підвідомчий архів, прийнято на збереження 158 справ.³¹ Станом на 1 жовтня 1936 року із зібраних 42 фондів – 8600 справ було упорядковано 34 фонди – 5211 справ, а описано тільки 3389 справ 8 фондів.³²

І якщо в райархівосховищі С.Й. Пушицький навів якийсь лад, то в архівах підвідомчих організацій, а це на 1 жовтня 1936 року – 41 колгосп, 46 установ, організацій, підприємств, 26 сільрад, 36 шкіл, 20 кооперацій, 13 медпунктів, всього 181 архів, упорядкування згідно вимог тільки починалося.³³ З метою взяття їх на облік на місця було направлено зразок реєстраційної картки, яку мали заповнити відповідальні за архів і надіслати до райархіву.

У реєстраційну картку Дунаєвецької сільської ради, наприклад, були внесені такі дані:

- назва організації – Дунаєвецька сільська рада;
- рік заснування – 1926;
- поштова адреса – с. Дунаївці Дунаєвецького району (1958 року приєднане до м. Дунаївці. – В.П.);
- таблиця про кількість архівних справ по роках: 1926 – 12 справ, 1928 – 7, 1929 – 10, 1930 – 12, 1931 – 15, 1933 – 9, 1934 – 23, всього 117 справ, жодна з них не була впорядкована згідно вимог;
- матеріалів ліквідованих установ на території с/ради не було;
- архівні матеріали до райархіву жодного разу не передавалися;
- архів переховувався в канцелярії сільради у шафі;
- відповідальним за стан й охорону архівних матеріалів був секретар сільрад, який 25 березня 1937 року і підписав реєстраційну картку.³⁴

Картка давала вичерпну інформацію про архів сільради, і він був зареєстрований. На початок 1937 року із 185 підприємств та організацій на облік було поставлено 24, обслідувано 55, актами оформлено лише 12.³⁵

План роботи на 1937 рік засвідчив посилення уваги до постановки архівної справи, у першу чергу завідуючого райархівом Станіслава

Йосиповича Пущицького. Він передбачав винесення на обговорення президії райвиконкому звіту про роботу, проведену райархівом, двох – трьох звітів про стан архівів установ, підприємств, організацій. Планував обслідувати протягом року 9 районних установ, 11 сільських, 5 фабрик, заводів, 26 колгоспів, інших – 51, всього – 112 підвідомчих архівів. У плані контролю за збереженням архівів намічалось «обстежувати кожного місяця 2 рази крамниці з метою виявлення використання архматеріалів на обгортки краму та іншого». Планувалося здійснити концентрацію в райархіві 1000 справ підприємств, установ, 1200 – колгоспів і сільрад, 50 – радгоспів, 50 – з МТС, всього 8300 справ. Однак ця важлива цифра була переглянута окружним архівним управлінням і план був збільшений на 11700 архівних справ.³⁶

Завідуючий планував проведення ремонту приміщення – стін, стелі, вікон, дверей, встановлення металевих решіток на вікнах, оббивку дверей жерстю, придбання 2 вогнегасників, стелажів на 20 погонних метрів, стільців та ін.³⁷

У другій половині 30-х років влада посилила репресії, у тому числі й проти релігійних громад. Фінансовий відділ після вилучення цінностей закритих церков документи, релігійну літературу та єпархіальні видання передавав до райархіву. На початок 1937 року накопичилося біля 2 тон матеріалів. Завідуючий прагнув дати цьому раду й вивільнити площу для архівних документів державних установ. Він здійснив їх опис і разом з актом на списання зазначених церковних матеріалів ще в липні 1936 року направив до окрарху. Однак відповіді не отримав.³⁸ Тому в розділі «Вилучення макулатури» планував 1937 року утилізувати 1000 кг церковних матеріалів. 2 березня 1937 року знову звернувся до окружного архівного управління з проханням «сповістити, яким порядком і кому передати церковні книги».³⁹ Схоже і на це звернення ніхто не зреагував, бо 4 серпня наполегливий С.Й. Пущицький звернувся одночасно і до окрархуправління, і до Вінницького обласного архівного управління з тим же проханням. Він просив надіслати відборний список книг, яких не вистачало історичному архіву для

поповнення бібліотеки і вказати, куди направити вилучені згідно акту матеріали. При цьому повідомляв, що архів буде переходити в інше приміщення, яке ремонтувалося, тому вважав, що не варто переносити туди передбачене в утилізацію.⁴⁰ У відповідь отримав відписку, що ні акта, ні опису церковних книг в окрарсі не отримували. Завідувач Бойко пропонував прислати копію акта і опису. Епопея продовжувалася. Вона засвідчувала, насамперед, недооцінку архівістами значення цих матеріалів, які навіть в офіційних документах йменувалися «церковним бумажнимхламом», підготовленим для утилізації. А серед тих матеріалів, окрім чисто духовної літератури, були комплекти «Подольских епархиальных ведомостей», випуски «Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета», можливо й «Подолия», видана П.М. Батюшковым, нарис історії Кам'янця-Подільського Ю.Й. Сіцинського та інші видання другої половини XIX – початку XX ст., яких так не вистачає сьогоднішнім бібліотекам.

Та й не могли вони потрапити туди в умовах репресій, чистки видань «ворогів народу» й нерідко – самих архівістів. Був заарештований завідувач Ляховецьким райархівом, і працівники НКВС 8 місяців перетрясли кожную справу, не допускаючи до архівосховища нікого.⁴¹ Особливо чистка кадрів посилилася після того, як у відповідності з указом президії Верховної Ради УРСР від 10 грудня 1938 року центральні та місцеві архіви були передані у відання Наркомату внутрішніх справ. Для другої половини 30-х років стала характерною плінність та неукomплектованість кадрами, як результат страху, невпевненості, що сіялась у суспільстві, у тому числі у Миньковецькому та Смотрицькому райархівах.

Водночас посилювався контроль за діяльністю архівних установ. 21–22 серпня 1937 р. окружне архівне управління здійснило повторну перевірку роботи Дунаєвецького райархіву. Інспектор М.І. Волошко встановив, що приміщення під райархів площею 62 м² відповідало призначенню, однак райвиконком передавав його фінвідділу, натомість ремонтував менше – 57 м², і воно не було готове для переносу архівних документів. На той час було

описано 16 фондів, а опис 22 фондів (3396 од. зб.) ще не був завершений. План концентрації (20 тис. справ) був виконаний на половину – 10537 справ. Успішно виконувалося лише завдання з обслідування діючих установ та інструктажу відповідальних за архіви: із 47 запланованих на рік архівів обслідувано 42. Відібрано й відправлено в макулатуру 1000 кг матеріалів замість 600.⁴²

Не зважаючи на короткий термін перебування на посаді, С.Й. Пущицький суттєво поправив справи. Тому й висновки були менш категоричними, ніж під час попередньої перевірки. Секретарю райвиконкому Ільницькому, як відповідальному за діловодство та архівну справу в районі, рекомендували домогтися, щоби до 1 вересня нове приміщення було обладнане й оснащене необхідним інвентарем, у тому числі – протипожежним. Заврайархівом С.Й. Пущицькому – негайно завести книгу обліку фондів та картотеку Єдиного державного архівного фонду і до 1 жовтня упорядкувати всі фонди. З деяким запізненням, але 25 вересня 1937 року архів перейшов у нове приміщення, про що 1 жовтня завідувач письмово повідомив новостворене Кам'янець-Подільське обласне архівне управління.⁴³

23 серпня інспектор М.І. Волошко разом з С.Й. Пущицьким перевіряв стан архіву Дунаєвецької машино-тракторної станції. Не зважаючи на перевірку підприємства інспектором окрарху Кучером 8 червня 1936 р. та заврайархівом С.Й. Пущицьким 25 листопада того ж року, ведення архіву в МТС не поліпшилося. Справи зберігалися не підшитими, аркуші не пронумеровані, на обложках відсутні № справи, дати початку та її закінчення. І, головне, так і не було визначено відповідальну за архів особу. У висновках були дані конкретні в часі і діях пропозиції.⁴⁴

Не кращий стан був і в заставському колгоспі імені Блюхера, де архів обслідував С.Й. Пущицький. Керівники не розуміли джерельного значення документів, їх ролі в збереженні подій і фактів історичного процесу. Тому, хоча колгосп був створений 1930 року, в архіві збереглися документи лише з

1934 року і лише деякі документи за 1931–1932 рр. Вони знаходилися в шафі канцелярії. Відповідального за архів не було. Документи не впорядковані, до райархіву не здавалися. Цей стан визнали голова колгоспу Марчак, секретар Тарнавська і рахівник Дармограй, які підписали акт й обіцяли виправити ситуацію.⁴⁵

У такий спосіб завдяки повсякденній кропіткій праці архіваріуса, підтриманого секретарем райвиконкому – відповідальним від президії за архівну справу в районі, налагоджувалося діловодство, здійснювалася концентрація архівних документів в райархівосховищі, їх збереження та охорона в Дунаєвецькому районі.

У зв'язку із створенням Кам'янець – Подільського обласного управління йому підпорядкували 2 міських і 34 районних архіви, а Кам'янець – Подільський державний історичний перейменували в обласний історичний архів.

Стан архівів, особливо міських та районних, на кінець 30-х років у більшості випадків залишався незадовільним. Тому 28 січня 1940 року була прийнята постанова Раднаркому СРСР, а 7 жовтня – відповідна постанова Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У «Про стан міських і районних архівів», яка й констатувала, що «переважна більшість міських і районних архівів і до цього часу знаходяться в незадовільному стані, а окремі з них виключно занедбані. Працівникам не створено відповідних умов для нормальної роботи, у зв'язку з чим серед них велика плинність».⁴⁶ Обласним, міським і районним виконкомом визначалося три місяці для вирішення цих проблем.

З урахуванням кадрової ситуації й стану матеріальної бази обласні та районні архівні установи в січні 1941 року були переведені на республіканський бюджет, у березні затверджено положення про Державний архівний фонд.⁴⁷

Серйозні недоліки мали місце в Смотрицькому райархіві. 4 травня 1941 року інспектор архівного відділу управління НКВС у Кам'янець-Подільській області Драпатий виявив, що приміщення райархіву із двох підвальних

кімнат – не задовільне: сире, без підлоги і стелажів, документи зберігались на підлозі, підгнили і порвались, значна частина прийшла в непридатність. Планові показники не виконувалися. Голові райвиконкому приписувалося негайно знайти краще приміщення, а заврайархівом Пельцлайтер у короткий термін упорядкувати в ньому фонди.⁴⁸

У Дунаєвецькому районі перед початком війни у 34 населених пунктах проживало 45519 осіб. У процесі взаємодії працівників більш ніж 180 підприємств, установ, колгоспів щоденно творились документи, в яких фіксувались факти – події, явища історичного процесу. Вони відкладалися у відомчих та районному архівах, останній сконцентрував 70 фондів – 50 тис. одиниць зберігання.⁴⁹

Ще 1934 року архівний відділ УНКВС у Кам'янець-Подільській області отримав розпорядження підготувати архівні матеріали для відправки в тил у м. Харків. Всі архівні справи були зняті із стелажів, упаковані в ящики. Але згодом ГАУ НКВС СРСР це рішення відмінило і зобов'язало справи повернути на попереднє місце, організувати науковий зал, спец (секретну) частину, бібліотеку – секретну і для загального користування та ін.⁵⁰ Однак плани удосконалення архівної справи поламала війна.

Отже, не зважаючи на складні суспільні катаклізми, 30-і роки ХХ ст. для архівної справи, її централізації, виявилися доленосними. Поряд з утворенням низки державних – центральних та обласних – архівів 1932 року були засновані районні та міські, територіально ближчі до джерел документотворення. За неповні 10 років вони пройшли етапи зародження, становлення. Більшість із них не тільки налагодила збереження документів в архівосховищах, а й суттєво впливала на стан архівів підприємств, колгоспів, установ та організацій, концентрацію архівних матеріалів і передачу їх до державних (обласних) історичних архівів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архівна справа на Хмельниччині: зб. док., матер. і світлин / [упорядн.: Бернадська Л.В., Завальнюк О.М., Байдич В.Г. та ін.; редкол.: Баженов

- Л.В., Байдич В.Г., Олійник Ю.В. та ін.]. – Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст - 2», 2012. – С. 63–64.
2. Там само. – С. 67.
 3. Прокопчук В.С. Дунаєвеччина: край і люди: монографія / Віктор Прокопчук. – Дунаївці ; Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д.Г., 2013. – С. 80–81.
 4. Олуйко В.М. Адміністративно-територіальний устрій Поділля: історія та сучасність: монографія / Олуйко В.М., Слободянюк П.Я., Баюк М.І. – Хмельницький; Кам'янець-Подільський : Мошак М.І., 2005. – С. 181.
 5. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 68.
 6. Там само. – С. 69.
 7. Там само. – С. 71.
 8. Там само. – С. 74.
 9. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1534, оп. 1, спр. 9, арк. 8.
 10. Там само, спр. 34, арк. 87.
 11. Архівні установи Хмельниччини : інформ.-довід. вид., присвяч. 90-річчю заснування архівної справи на Хмельниччині / Хмельницька ОДА, Держархів Хмельниц. обл.; [упорядн.: В.Г. Байдич, С.Р. Михайлова, О.В. Войтович та ін.]. – Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст – 2», 2012. – 64 с.: фото.
 12. Там само. – С. 32.
 13. Там само. – С. 33 – 52.
 14. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1534, оп. 1, спр. 9, арк. 6.
 15. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 72–73.
 16. Там само. – С. 75.
 17. Там само. – С. 140.
 18. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1534, оп. 1, спр. 17, арк. 2.
 19. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 79.
 20. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1534, оп. 1, спр. 11, арк. 2.
 21. Там само, арк. 4.
 22. Там само, арк. 21–22.
 23. Там само, спр. 17, арк. 6, 10, 67.
 24. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 150.
 25. Там само. – С. 151–152.
 26. Держархів Хмельницької області, ф.р. 1534, оп. 1, спр. 9, арк. 4.
 27. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 172.
 28. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1534, оп. 1, спр. 9, арк. 8.
 29. Там само, арк. 9.
 30. Там само, арк. 11.
 31. Там само, арк. 27.
 32. Там само, арк. 30.
 33. Там само, арк. 23–25.
 34. Там само, спр. 34, арк. 23.
 35. Там само, арк. 6.
 36. Там само, арк. 14.

37. Там само, арк. 13.
38. Там само, спр. 9, арк. 17.
39. Там само, спр. 34, арк. 7.
40. Там само, арк. 72.
41. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 225.
42. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1534, оп. 1, спр. 34, арк. 87–89.
43. Там само, арк. 93.
44. Там само, арк. 86.
45. Там само, арк. 54.
46. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 79–80.
47. Архіви України: путівник / Держ. комітет архівів України, УНДІАСД; за заг. ред. І. Матяш. – Київ: Горобець, 2007. – С. 19.
48. Архівна справа на Хмельниччині... – С. 247.
49. Там само. – С. 251.
50. Там само. – С. 242.

V. Prokopchuk. Formation and organization of regional archives in the 30s of the twentieth century (using example of Dunaivtsi region). This article analyzes the causes of appearing of the system of archival institutions of the Ukrainian SSR such structural units as the district archive.

It is shown the movement of public opinion from strengthening the organizational role of the executive committees of district councils in the ordering the archives of local companies, farms, institutions and organizations need to creating a special unit within the executive committees, which would be accomplished coordination of archive activity and centralization of files, and later issuing All-Ukrainian Central Executive Committee's edict about establishing district archives.

It is determined that in 1932 in the today's Khmelnytskyi oblast territory was the first six district archives, including Dunaivtsi district region, and at the end of 1937 it was completed the process of their creation. The archives' formation and organization of their activity in the pre-war period were based on the number of normative acts, including All-Ukrainian Central Executive Committee's edict of 10 November 1931 "On transformation of archives of executive committees in district archives", "The Central archive administration instruction for district and municipal archives" etc.

It is proved that in the today's Dunaivtsi area in the 30s there were three of archival institutions – Dunaivtsi district archive (1932) Smotrych district archive (1934) and Myn'kivtsi district archive (1935). The process of its formation was complicated with material and financial difficulties, lack of appropriate facilities and a professionally trained staff, frequent administrative subordination changes. However, before the World War II, like other district archives, they passed the stage of formation and provided state management of archives of local institutions and organizations and centralization of archives.

Keywords: All-Ukrainian Central Executive Committee, Dunaivtsi district, district archives, centralization, documents, fund, file.